

Hvorfor husflid?

Av og til er det de banale spørsmålene som vekker mest undring. Så derfor, hvorfor drive med noe de fleste maskiner gjør raskere, billigere og kanskje også bedre?

ELVERUM: – Vi starter et annet sted, sier Magnhild Tøllerås, avtropsende husflidskonsulent i Hedmark. – Hver morgen satte jeg mine barnefotter på et hælteppe. Hælteppene er et minne som aldri helt slapp taket og som har fulgt meg hele livet. De representerer en barndom, men også en kunnskap om materialer, teknikker og levekår i en annen tid enn vår egen. Som så mye håndverk representerer teppene de navnløses historie. Alle de kvinner og menn som bare dukker opp som tause navn i kirkebøkene. Vær så god. Hun har spandert rundstykke og kaffe på meg. Med utstillingen av hæltepper på Glomdalsmuseet i Elverum denne sommeren ble ringen sluttet. Teppene er hentet frem i lyset, Tøllerås går av med pensjon.

Sjur Harby

Kulturhistoriker, driver kulturarvbedriften Disen Kolonial, www.disenkolonial.no

sjur.harby@gmail.no

Magnhild Tøllerås er avtropsende husflidskonsulent i Hedmark

Ikke engang et eget navn?

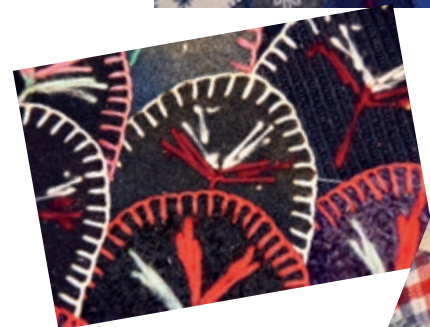
– Herregud, de hadde ikke en gang et eget norsk navn da jeg begynte å interessere meg for disse teppene, sier hun. – I museene er de gjerne registrert under sekkeposten «lappeteppe», men det kan jo være så mye. Det er ikke en gal betegnelse, men den er heller ikke særlig presis. I likhet med mye tekstilhåndverk ellers er også dette utført av kvinner. Begge deler kan ha bidratt til glemselen og at interessen for dem til nå har vært laber. «Hæltepper» er min oppfinnelse. Noe måtte jeg jo kalle dem.

Formet etter en skohæl

Det er i bondemiljøene vi må lete etter opprinnelsen til hælteppene. Deres unge alder, de fleste av dem stammer fra perioden 1890–1930, kan også ha vært en årsak til den manglende interessen fra forskerhold. I Sverige kalles de «klackmattor», som betyr det samme som hæltepper – altså at lappene er formet etter en skohæl. Fremgangsmåten var enkel, men arbeidskrevende. Etter klipping ble hver lapp kantet med tungesting. Så ble tungene lagt ytterst rundt hele bunnen. Deretter fulgte neste rad omtrent som skifer-

Eksempler på hæltepper

Detaljer

stein på et tak. Et teppe kan bestå av flere hundre tunger og kan også være prydet med andre broderier enn tungesting.

Gjenbruk og nøysomhet

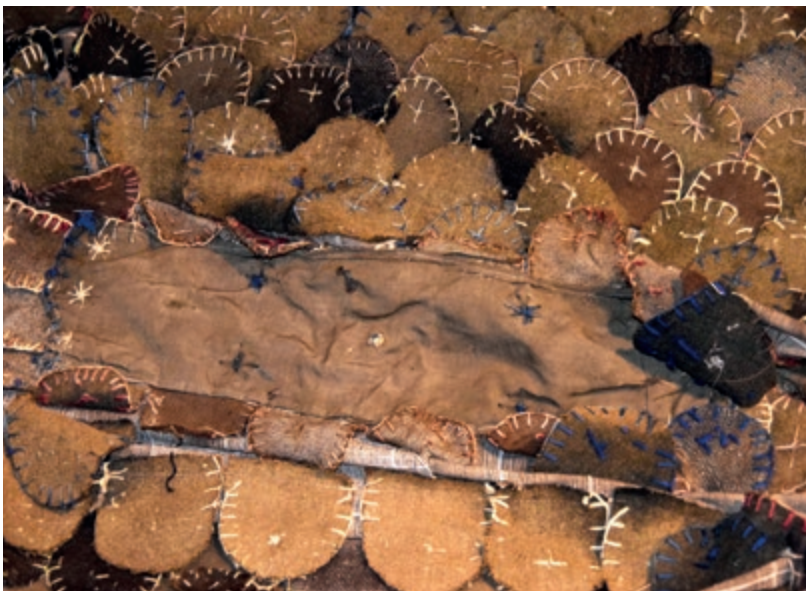
– Det handler alltid om gjenbruk av tekstiler, sier Tallerås. – Det er utslitte klesplagg som her har funnet sin siste anvendelse. Det har de til felles med den mer kjente fillerya. Og sparsommeligheten var stor; jeg har sett eksempler på at én lapp kan være sydd sammen av inntil fire tøystykker. Det som i tillegg gjør teppene interessante, er den store

variasjonsrikdommen og de mange teknikkene som hvert teppe representerer. Du finner både broderi, håndsøm og maskinsøm. Midt på har de gjerne et større parti som ofte er i skinn. Dette stykket kan være av lam, kje eller rev. Heller ikke størrelsen er lik. Som sengeførliggere, en slik en som jeg selv vokste opp med, er formatet gjerne 60 cm x 80 cm, men som gulvtepper strekker hælteppene seg opp mot 130 cm x 170 cm. Og noe særnorsk fenomen er det heller ikke. De forekommer over hele Europa. Dessuten, dette er håndarbeid i

industrialismens tid. Det er oftest maskinvevede stoffer som i hælteppet har lagt ut på sin siste reise. Ukebladet «Urd» skal visstnok ha publisert en oppskrift på hæltepper, og det er litt typisk for tiden og for husmødrenes idealer: Det gjaldt hele tiden å være økonomisk.

Hva hadde vi visst om hvitsømmen?

– Hvorfor skal vi ikke ha husflidskonsulenter, svarer hun på spørsmålet mitt om hva en slik konsulent gjør. For det er ganske enestående at en organisasjon som Norges Hus-

Jeg var en gang et vakkert teppe, men så var jeg ikke på mote lenger og fikk en langvarig skjebne på stabburet sammen med muselort og døde fluer. En dag skulle stabburet restaureres, og jeg ble slengt bort i en sluffe, som sto ute. Slik var min skjebne i noen år helt til Marit kom forbi og reddet meg. Snakk om endringer i livet til et teppe, i dag er jeg på utstilling...

flidslag har fått staten med på å drifte et nettverk av fylkesvise husflidskonsulenter. – Vi har fylkesvise museer og samlinger, starter Tallerås. – Vi har offentlige arkiver, og vi har antikvarer og arkeologer i hvert eneste av landets fylker og i mange byer. De har alle sammen som oppgave å forvalte kulturarven og sikre vårt felles minne. Husflidskonsulentene har litt av den samme rollen. Norge har ratifisert UNESCOs konvensjon om immateriell kulturarv, og hva handler den om? Jo, om den kunnskapen og tradisjonen som befinner seg i hode og hender. Gjennom århundrene er den formidlet fra mor til datter og fra far til sønn. Men plutselig stopper det opp, og glemselen truer det mange tidligere visste. Rødlista til Norges Husflidslag er en direkte konsekvens av ratifiseringen og av at kunnskap er truet. Arbeidet med rødlista har skapt et stort engasjement i fylkene.

Gamle håndverksteknikker er registrert, og gjennom kurs har vi sikret at det forblir levende kunnskap. Hva hadde vi visst om hvitsømmen på Hedmarken i dag om ikke Husflidslaget hadde engasjert seg?

Brobyggeren

– I tillegg til å være bindeleddet mellom Norges Husflidslag og lokallagene i Hedmark har jeg initiert kurs og utstillinger samt koordinert samarbeidet med skoleverk og myndigheter. Min erfaring er at husflidskonsulenten fungerer som en brobygger, ikke bare mellom miljøer, men også mellom den materielle og immaterielle kulturarven. Hælteppene er vel et godt eksempel på at vi sitter på kompetanse som ofte er fraværende i museene. Vi kan materialer og teknikker. Hva hadde Glomdalsmuseets tekstilmagasin vært uten Sigrid Løkens kunnskaper, entusiasme og formidlingsglede?

For godt til å kastes

– Har hælteppene har noe å lære oss? Hun ser på hendene sine. – Det var et stort spørsmål. Hun lener seg over bordet og skyver kaffekoppen til side. – I dag snakkes det om «det grønne skiftet», og gjenbruk er i tiden. Vi i Norges Husflidslag har i barne- og ungdomssatsingen også et prosjekt vi kaller Reflid. Her er hensikten å gjenbruke materialer til å skape nye ting. Nå handler det kanskje mer om å utvikle seg personlig, stimulere form- og fargesansen, lære ulike materialer å kjenne og om å skape noe du er alene om. Men det ligger et større tankegodt bak, en holdning om at brukbare ting ikke skal kastes. Og da er vi tilbake til hælteppene og den virkeligheten som skapte dem. Norge har tradisjonelt vært et fattig land, og gjenbruk har en lang tradisjon. Bruke, men ikke forbruke er en sympatisk verdi. Det ligger mye omtanke i husflid.

Tid for husflid?

Når en er arbeidsom og nøysom, vil sinnet bli løftet, og av lite kan det bli mer enn mat til å mette, hevdet folkelivsgranskeren Eilert Sundt i sin bok om husfliden i Norge. Situasjonen i 1860-årene var ikke ulik den vi ser i dag. Industrialismen og den billige tekstilimporten sto for døren, maskinvarer truet håndverket, lønnsomheten sank og mange tradisjonelle håndverksyrker forsvant. På flatbygdene ble lindykingen erstattet med ferdige bomullstøyer som slo bena under en stor hjemmeindustri. I dag er det fremdeles tekstilimporten som truer, ikke bare restene av vår hjemlige tekstilindustri, men selve material- og håndverksforståelsen blant folk flest. – Tekstiler er redusert til bruk og kast,

og det rammer gammelt håndarbeid like lett som billige importklær, sier Tallerås. – Det har konsekvenser både for den materielle og den immaterielle siden av kulturarven. Når gjenstander kastes og ødelegges uten motforestillinger, skjer det fordi folk ikke lenger vet hva ting er og hvilke verdier de representerer. Forbrukermakt forutsetter kunnskap. Hva hjelper det med rettigheter om du ikke vet hva du skal velge eller hvorfor du har grunn til å reagere? Hun kikker over bordet.

Fra 52 til 16

– Det er lett å si at ting var bedre før. Det var det nødvendigvis ikke, men rammevilkårene for husflid har endret seg i takt med samfunnet ellers. Når bestemor ikke lenger strikker, og formingslæren mangler fagbakgrunn, gir det føringer for hvordan vi i Husflidslaget skal jobbe. Vi mener at husfliden, håndens gjerning, representerer noen helt grunnleggende verdier. For barn handler det om følelsen av mestring. Alt håndverk, enten materialet er tekstil, metall eller tre, stimulerer motorikken. Du lærer om farger, om form og funksjon. Og om kvaliteter. Tenk deg matkunnskapen hos norske husmødre på 1950-tallet sammenliknet med den vi ser foran butikkdiskene i dag. De gransket kjøttstykkene hos slakteren og så helst at fisken ble slaktet idet de kjøpte den. De visste hva de ville ha, og så nytten av å vite. Det ga dem autoritet og selvfølelse. Det samme gjelder husflid. Livet blir så mye rikere når du forstår sammenhenger, kjenner tradisjonen og skaper ting med egne hender. I dag sorteres ull etter 16 kvaliteter. Men på 1970-tallet opererte man med 52. Hva forteller det om utviklingen? Hva er «norsk

Stor sengeforlegger fra Odalstunet, med vekt på symmetri og fargebruk

garn» i dag? Det er stort sett importert. Hadde kunnskapen hos forbrukerne vært større, hadde leverandørene neppe sluppet unna med slikt. Men det er også et eksempel på at varemerkeordningen ikke fungerer, og at pris overskygger alt annet. Kvalitetsbegreper er tomte for innhold. Dessverre.

Historier uten navn

– Men tilbake til det du egentlig spurte om. Hvorfor husflid? Jeg tror vi snakker om en allmennkunnskap som gjør livet større i hverdagen. Det handler om en tilhørighet, om gleden ved å se noe vokse ut av hendene, om å skape noe som er absolutt unikt, selv om du har fulgt samme oppskrift som hundrevis av andre. I enkelte tilfeller snakker vi også om å stå i en tusenårig tradisjon. Ta tekstilene fra Osebergfunnet, for eksempel. De står i direkte kontakt med det vi steller med i dag. Osebergdronningen ble gravlagt på 800-tallet, og funnet rommer både brikkevev og billedvev, det er brodert på

silke og ull. Vi behersker de samme teknikkene, vi kan vurdere datidens arbeid og dele deres materialer inn i våre kvaliteter. Vi kan vurdere deres arbeid. De som skapte tekstilene, er glemte, men med håndverkstradisjonen som bindeledd blir de likevel levende for oss. Gammel husflid er som den ukjente soldats grav. Du kjenner ikke lenger navnene, men du fornemmer menneskene likevel. 🌀

Teppe sydd de siste årene, med materialer av gamle, slitte ulltepper